

УДК 336:332.3

О. М. Цвях,
к. е. н., доцент кафедри земельного кадастру,
Національний університет біоресурсів і природокористування України, м. Київ
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9284-2966>

DOI: 10.32702/2306-6792.2024.23.107

МЕТОДОЛОГІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ФІНАНСОВОГО МЕХАНІЗМУ РЕГУЛЮВАННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ ВІДНОСИН З ВРАХУВАННЯМ ВИКЛИКІВ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ТА ДЕРЕГУЛЯЦІЇ

О. Tsvyakh,
PhD in Economics, Associate Professor, Department of Land Cadastre,
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Kyiv

METHODOLOGICAL SUPPORT FOR THE STUDY OF THE FINANCIAL MECHANISM FOR REGULATING LAND RELATIONS, TAKING INTO ACCOUNT THE CHALLENGES OF DECENTRALISATION AND DEREGULATION

Обґрунтовано, що фінансовий механізм регулювання земельних відносин на загальнонаціональному, регіональному та місцевому рівнях являє собою логічне поєднання методів, інструментів та важелів бюджетно-податкового та грошово-кредитного впливу на процеси розширеного відтворення та господарського освоєння земельно-ресурсного потенціалу і виступає осердям усієї системи фінансового регулювання перерозподілу земельного капіталу. Доведено, що в нинішніх умовах необхідним є розроблення методологічних засад дослідження основних аспектів та складових становлення фінансового механізму регулювання земельних відносин з врахуванням наслідків децентралізації влади і дерегуляції земельних відносин та викликів воєнного часу і повоєнного відновлення. Сформовано авторський концепт побудови методології дослідження процесів становлення фінансового механізму регулювання земельних відносин, яка базується на комплексі принципів: рентних оцінок, еквівалентного розподілу земельної ренти, інклюзивності, розширеного відтворення земельно-ресурсного потенціалу, соціальної відповідальності, екологічної відповідальності та просторово-часового континууму. Дослідження показали, що комплекс принципів дослідження процесів становлення фінансового механізму регулювання земельних відносин в умовах децентралізації та дерегуляції має детермінувати набір теоретико-методологічних підходів — відтворювального, синергетичного, секторального, територіального та когнітивного. Встановлено, що використання синергетичного підходу дозволяє встановити взаємозв'язок між поєднанням різноманітних методів, інструментів та важелів у фінансовому механізмі регулювання земельних відносин та підвищенням сукупного позитивного кумулятивного ефекту від використання земельно-ресурсного потенціалу у різних ланках національного господарства. Обґрунтовано, що територіальний підхід забезпечує виокремлення типових для окремих регіонів проблем відтворення, охорони та захисту земельно-ресурсного потенціалу і формування пакетів фінансових антикризових заходів, які будуть інституціоналізовані в регіональних та місцевих програмах охорони і захисту земель. Доведено, що поєднання відтворювального, синергетичного, секторального, територіального та когнітивного підходів до дослідження сутнісно-змістовних характеристик фінансового механізму регулювання земельних відносин виступає імперативною базою застосування комплексу методів наукового пізнання процесів бюджетно-податкового та грошово-кредитного впливу на процеси розширеного відтворення та господарського освоєння земельно-ресурсного потенціалу: аксіоматичного, абстрактно-логічного, економіко-статистичного, системного та інституційного аналізу, регресійного та когнітивного моделювання, інституційного проектування.

It is substantiated that the financial mechanism for regulating land relations at the national, regional and local levels is a logical combination of methods, instruments and levers of budgetary, tax and monetary influence on the processes of expanded reproduction and economic development of land resource potential. The financial mechanism is the core of the entire system of financial regulation of land capital redistribution. It is proved that in the current conditions it is necessary to develop a methodological framework for studying the main aspects and components of the formation of a financial mechanism for regulating land relations, taking into account the consequences of decentralisation of power and deregulation of land relations and the challenges of wartime and post-war recovery. The author's own concept of building a methodology for studying the processes of formation of the financial mechanism for regulating land relations is formed. The concept is based on a set of principles: rent assessments, equivalent distribution of land rent, inclusiveness, expanded reproduction of land and resource potential, social responsibility, environmental responsibility and the spatial and temporal continuum. The research has shown that a set of principles for studying the processes of formation of the financial mechanism for regulating land relations in the context of decentralisation and deregulation should determine a set of theoretical and methodological approaches — reproductive, synergistic, sectoral, territorial and cognitive. It is established that the use of the synergistic approach allows establishing the relationship between the combination of various methods, instruments and levers in the financial mechanism for regulating land relations and increasing the overall positive cumulative effect of the use of land and resource potential in various parts of the national economy. It is substantiated that the territorial approach ensures the allocation of typical problems of reproduction, protection and conservation of land resource potential for individual regions and the formation of packages of financial anti-crisis measures that will be institutionalised in regional and local programmes for land conservation and protection. It is proved that a combination of reproductive, synergistic, sectoral, territorial and cognitive approaches to the study of the essential and substantive characteristics of the financial mechanism for regulating land relations is an imperative basis for applying a set of methods of scientific cognition of the processes of budgetary, fiscal and monetary impact on the processes of expanded reproduction and economic development of land resource potential: axiomatic, abstract and logical, economic and statistical, systemic and institutional analyses, regression and cognitive modelling, institutional design.

Ключові слова: фінансовий механізм, земельні відносини, фінансове регулювання, плата за землю, земельний податок, підхід, метод, дерегуляція.

Key words: financial mechanism, land relations, fiscal regulation, land payment, land tax, approach, method, deregulation.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Інституціоналізація ринку земель сільськогосподарського призначення, дерегуляція управління земельними активами та цифрова трансформація системи купівлі-продажу земельних ділянок спричинили урізноманітнення земельних відносин, що у свою чергу потребує диверсифікації методів, інструментів та важелів фінансового регулювання процесів перерозподілу земельного капіталу. Становлення вітчизняної системи фінансового регулювання земельних відносин відбувалося у міру ускладнення форм перерозподілу земельних активів, що було безпосередньо пов'язано з окремими етапами земельної реформи. Незважаючи на глибоку стагнацію аграрного сектора та інших секторів національного господарства в царині фінансового регулювання земельних відносин було досягнуто проривних позитивних результатів, свідченням чого виступала інституціоналізація фіксованого сільськогосподарського податку, що створило сприят-

ливі умови для становлення сектору аграрного підприємництва. Водночас запуск ринку земель сільськогосподарського призначення та земельна дерегуляція вимагають диверсифікації методів та інструментів бюджетно-податкового та грошово-кредитного впливу на процеси розширеного відтворення та господарського освоєння земельно-ресурсного потенціалу. Упорядкування використання таких методів та інструментів потребує їх ув'язки в структурі відповідного механізму, котрий забезпечить взаємозв'язок між надходженням плати за землею до місцевих бюджетів та формуванням фінансових фондів охорони та захисту земель в структурі цих бюджетів.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

В останні роки у зв'язку з поглибленням інституційних перетворень у сфері землекористування активізувалися дослідження, присвячені вилученню та перерозподілу різноманітних форм земельної ренти. У працях В. Бардаса, В. Голяна, Б. Данилишина, Д. Калініченка, О. Лемішко, Н. Мединської, В. Мороза, І. То-

пихи, А. Третьяка [1—8] розкриваються сутнісно-змістовні характеристики становлення системи фінансового регулювання земельних відносин в умовах децентралізації, аналізується теоретичне підґрунтя справляння плати за землю як центральної ланки фінансового механізму землекористування. Водночас не повною мірою розглядаються інституційні підвалини такої складової фінансового регулювання земельних відносин як система фінансово-інвестиційного забезпечення розширеного відтворення та господарського освоєння земельно-ресурсного потенціалу.

О. Лемішко розуміє під фінансовим регулюванням земельного капіталу сукупність правил і умов обігу його титулів на товарному і фінансовому ринках, вартісних оцінок, податків і зборів тощо. Плата за використання земель сільськогосподарського призначення на користь держави у формі земельного податку та орендної плати має фіскальні і регулюючі переваги порівняно з оподаткуванням інших факторів виробництва, серед них: об'єктивне стягування абсолютної і частини диференціальної земельної ренти; менші можливості ухилення від сплати податку на прибуток через прозорість об'єкта оподаткування; справедливий та рівномірний механізм адміністрування земельного податку; вирівнювання умов господарювання для сільськогосподарських виробників [4]. Дане визначення не можна вважати повною мірою всеохоплюючим, оскільки фактично фінансове регулювання розподілу земельного капіталу автор зводить до фіскального регулювання землекористування, залишаючи поза увагою комплекс методів та інструментів, які регулюють широкий спектр земельних трансакцій. Водночас ключове значення в системі фінансового регулювання земельних відносин відіграє система нарахування земельного податку, оскільки адекватність такого нарахування відображає еквівалентність присвоєння різноманітних видів земельної ренти та її перерозподіл між публічними бюджетними фондами та підприємницьким сектором і сектором домогосподарств. Абсолютною перевагою нарахування земельного податку виступає територіальна визначеність та просторова обмеженість бази нарахування.

Високим рівнем системності та логічної упорядкованості стосовно ідентифікації складових фінансового регулювання земельних відносин відзначається підхід В. Мороз. На думку вченого, в частині фінансового регулювання земельних відносин з боку держави доцільним є виокремлення наступних складових: антимонополь-

не регулювання (функція антимонопольного комітету, полягає в забезпеченні умов конкуренції та розмежування ринків); удосконалення системи оподаткування при здійсненні операцій у процесі земельних відносин; регулювання фінансових послуг на ринку землі; стимулювання дотримання екологічних вимог та збереження ґрунтів; впровадження жорстких фінансових санкцій для сільськогосподарських виробників за неналежне використання ґрунтів і проведення сівозмін [6]. Цінність такого підходу полягає в тому, що не відбувається традиційного зведення фінансового регулювання до фіскального регулювання. Більше того, вчений виокремлює в структурі фінансового регулювання земельних відносин таку складову як регулювання фінансових послуг на ринку землі, що є дуже важливим моментом, оскільки в умовах повноцінного функціонування ринку землі значно урізноманітнився спектр земельних трансакцій. Дуже важливого значення набуває модернізація інструментарію стимулювання раціоналізації землекористування, що прискорить процеси здійснення комплексу агротехнічних, агрохімічних, агролісомеліоративних та інших природооблаштувальних робіт, спрямованих на відтворення фізико-хімічних характеристик земельно-ресурсного потенціалу.

Принципового значення в частині становлення системи фінансового регулювання земельних відносин на рівні територіальних громад в умовах дерегуляції земельних відносин, коли місцеве самоврядування отримало у комунальну власність значні площі земель поза межами населених пунктів, на думку Н. Мединської, А. Гунько, О. Куценка, Ю. Мороз та С. Замлинського, набуває формування децентралізованої моделі фінансового забезпечення системи економічного стимулювання відновлення та відтворення порушених та деградованих земель, які зазнали деструктивного впливу як внаслідок воєнних дій, так і внаслідок виснажливого та розбалансованого господарського використання [5, с. 49—50]. Для міських територіальних громад, особливо з центром містом-мільйонником, інституціоналізація такої моделі дасть змогу результативніше використовувати землі, котрі перебувають у їх володінні, користуванні та розпорядженні, як в частині їх своєчасного відтворення, так і в частині залучення у господарський обіг. Наближені до великих міст сільськогосподарські землі виступають сприятливим територіальним базисом для розвитку екологічно чистого сільськогосподарського виробництва та розбудови інфраструктури рекреаційного природокористування.

ЦІЛІ СТАТТІ

Метою статті є розроблення системи методологічного забезпечення дослідження фінансового механізму регулювання земельних відносин з врахуванням викликів децентралізації і дерегуляції, зокрема формування системи принципів, підходів та методів виявлення прикметних рис бюджетно-податкового та грошово-кредитного впливу на процеси розширеного відтворення та господарського освоєння земельно-ресурсного потенціалу.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Сьогодні у вітчизняній економічній літературі не спостерігається одностайності думок стосовно сутнісно-змістовної характеристики та структуризації складових фінансового регулювання земельних відносин. Незважаючи на те, що фінансове регулювання земельних відносин охоплює комплекс цінкових, фіскальних, рентних, компенсаційних, відшкодувальних, кредитних та іпотечно-заставних методів та інструментів, О.Гарнага рівнозначними складовими економічного інструментарію регулювання земельних відносин розглядає: фінансове регулювання, фіскальне регулювання, рентне регулювання та ціноутворення. До системи економічних регуляторів він відносить: земельну ренту; податки; орендну плату за землю; ринкові та заставні ціни на землю; компенсаційні платежі при вилученні земель; компенсаційні виплати при консервації земель; платежі за підвищення родючості землі; штрафні платежі за екологічні збитки тощо [1]. З таким підходом не варто погоджуватися, оскільки економічні регулятори поряд з регуляторами фінансового впливу охоплюють також регулятори, котрі стосуються виключно економічних передумов перерозподілу земельних активів, зокрема регулятори ліцензійно-дозвільного характеру. Виходячи із загальноновизнаних лекал теорії та методології фінансового регулювання, можна стверджувати, що фінансове регулювання охоплює фіскальне, рентне та цінове регулювання земельних відносин.

Доцільність становлення розгалуженої системи методів, інструментів та важелів фінансового регулювання земельних відносин зумовлена рядом чинників, пов'язаних з накопиченням фінансових ресурсів для реалізації проєктів розширеного відтворення земельно-ресурсного потенціалу. Земля в процесі господарської експлуатації втрачає природні фізико-хімічні властивості, що потребує застосування комплексу агротехнічних, гідромеліора-

тивних, агролісомеліоративних та агрохімічних заходів, спрямованих на відтворення, відновлення та захист земельних ресурсів. Об'єктивним фактом виступає також необхідність фінансово-інвестиційного забезпечення діяльності, спрямованої на здійснення природоохоронної діяльності у сфері розширеного відтворення та господарського освоєння земельно-ресурсного потенціалу. Виходячи з передової іноземної та наявної вітчизняної практики фінансово-інвестиційного забезпечення природоохоронної діяльності, необхідно констатувати необхідність створення спеціальних фондів фінансування природоохоронної діяльності у сфері землекористування, котрі формуватимуться за рахунок акумуляції частини плати за землю. Доцільність формування такого роду спеціальних бюджетних фондів впливає з того, що вкрай необхідним є створення надійних джерел фінансово-інвестиційного забезпечення екологічного реінжинірингу земель, котрі постраждали внаслідок російської збройної агресії [3, с. 24—25]. Тобто автори розглядають створення спеціальних фондів охорони та захисту земель як одну з ключових ланок становлення системи фінансового регулювання земельних відносин. Урізноманітнення джерел формування таких фондів фактично детермінує напрями руху фінансових потоків у сфері земельних відносин і в той же час створює фінансово-інвестиційну базу для здійснення заходів по усуненню проявів деградації та порушення природних фізико-хімічних характеристик різноманітних категорій земель. Створення такого роду фондів на різних таксономічних рівнях дає змогу своєчасно фінансувати проєкти екологічного реінжинірингу порушених земель, в першу чергу земель, які були виведені з господарського обігу внаслідок збройної агресії російських загарбників.

Водночас система фінансового регулювання земельних відносин на загальнонаціональному, регіональному та місцевому рівнях не буде відзначатися прийнятним рівнем результативності за відсутності логічного поєднання методів, інструментів та важелів у відповідному механізмі. Таким механізмом виступає фінансовий механізм регулювання земельних відносин. Фактично такий механізм є осердям усієї системи фінансового регулювання перерозподілу земельного капіталу.

Виходячи з цих міркувань і враховуючи специфіку залучення земельно-ресурсного потенціалу у відтворювальний процес, необхідним є розроблення теоретико-методологічних засад дослідження основних аспектів та складових

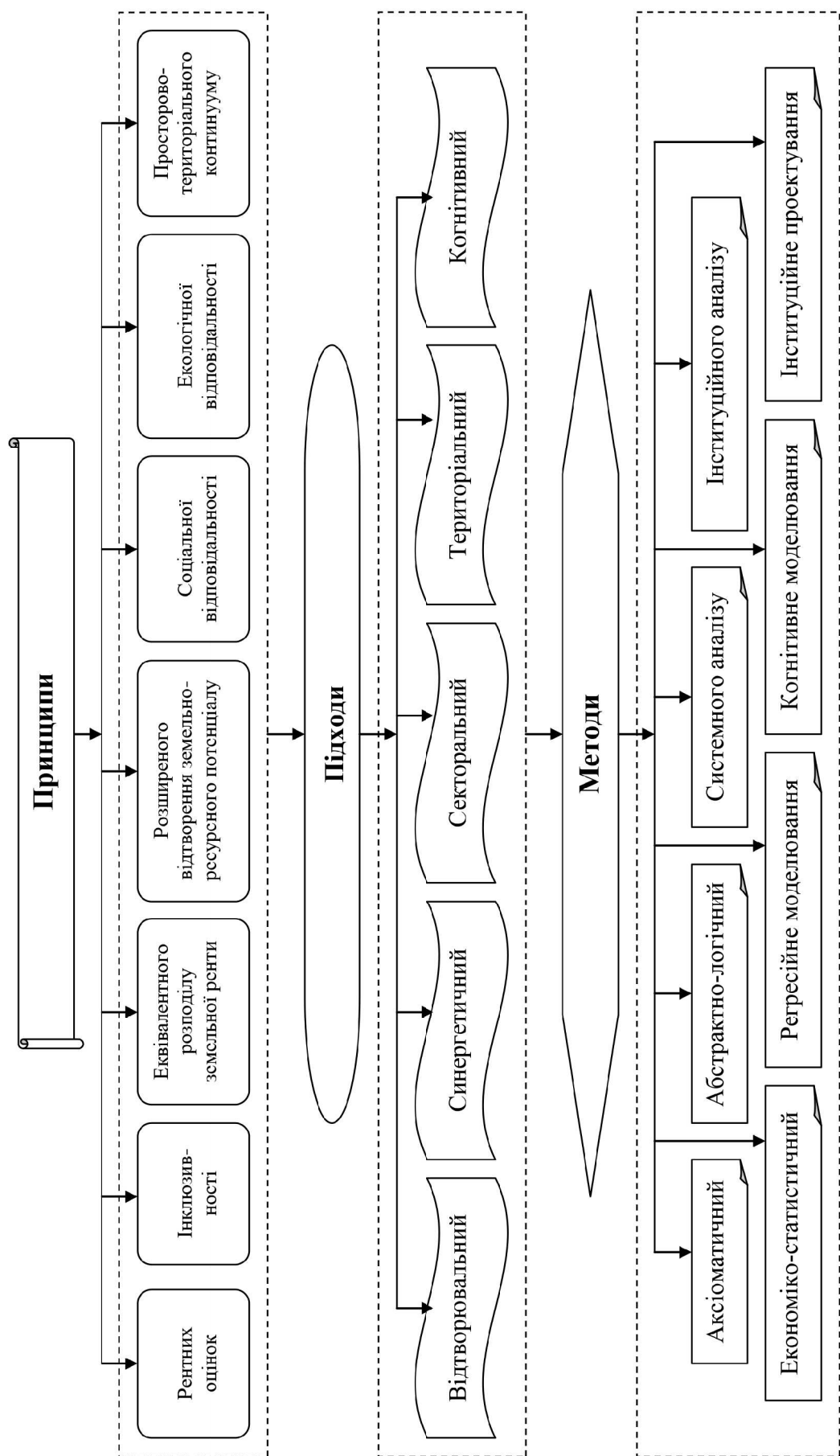

Рис. 1. Теоретико-методологічні засади дослідження процесів становлення фінансового механізму регулювання земельних відносин

Ажерело: розроблено автором.

становлення фінансового механізму регулювання земельних відносин з врахуванням викликів воєнного часу та викликів повоєнного відновлення, а також інституціональних засад розширеного відтворення, охорони та захисту різноманітних категорій земель. Виходячи з загальноприйнятих лекал дослідження фундаментальних та прикладних проблем соціально-економічного розвитку, беремо за основу ключову методологічну позицію, яка передбачає закладення в основу дорожньої карти дослідження процесів становлення фінансового механізму регулювання земельних відносин комплексу принципів, котрі враховують як матеріально-речову субстанцію землі, так і просторово-часові характеристики її залучення у господарський обіг (рис. 1).

У вітчизняній економічній літературі певною мірою вже сформовано авторські підходи щодо формування комплексу принципів раціоналізації землекористування та господарського освоєння земельно-ресурсного потенціалу. Водночас загальновизнані принципи були сформульовані у мораторний період і не враховують специфіки фінансового регулювання земельних відносин в умовах функціонування повноцінного ринку земель сільськогосподарського призначення, а також наслідки передачі сільськогосподарських земель державної власності поза межами населених пунктів у комунальну власність. Також комплекс загальновизнаних принципів був сформульований у довоєнний період і виклики екологічного реінжинірингу порушених внаслідок збройної російської агресії земель не стояли так гостро на порядку денному. Тому комплекс принципів становлення фінансового механізму регулювання земельних відносин має враховувати виклики воєнного часу та наслідки поглиблення інституційних перетворень у сфері землекористування.

Ключовим моментом формування теоретичної платформи дослідження процесів становлення фінансового механізму регулювання земельних відносин виступає врахування принципу рентних оцінок. Неоднаковість фізико-хімічних характеристик земель у різних природно-кліматичних зонах та рівня залучення окремих категорій земель у господарський обіг призвела до виникнення різноманітних видів земельної ренти (диференціальної ренти I та II, абсолютної, монопольної ренти, екологічної антиренти та квазіренти).

Принцип рентних оцінок має бути врахований також через те, що внаслідок погіршення фізико-хімічних характеристик, деградації та порушення земель, утворюється екологічна

антирента, яка має бути відшкодована через застосування інструментів екологічного регулювання, зокрема екологічного податку та штрафів за порушення природоохоронного законодавства. Акумуляовані в результаті адміністрування названих платежів кошти будуть концентруватися у спеціальних фондах охорони та захисту земель і використовуватися для усунення наслідків забруднення складових земельно-ресурсного потенціалу. Більше того, отримані доходи в результаті експлуатації родючих земель, а також земель, де було здійснено комплекс екосистемних поліпшень, можуть кумулятивним чином накопичуватися внаслідок входження сільськогосподарської та іншої сировини у переробні фази продуктових ланцюгів. Таким чином утворюється така форма земельної ренти як квазірента. Її адекватна оцінка та еквівалентний розподіл виступають необхідною умовою забезпечення прийняттого рівня соціально-економічної ефективності залучення земельного капіталу у відтворювальний процес, тому необхідність їх здійснення має бути врахована при програмуванні пріоритетів удосконалення фінансового механізму регулювання земельних відносин.

Поряд з принципами рентних оцінок та еквівалентного розподілу земельної ренти має бути врахований принцип розширеного відтворення земельно-ресурсного потенціалу. Суть даного принципу полягає в тому, щоб інституціоналізація методів та інструментів фінансового механізму регулювання земельних відносин не суперечила пріоритетам відтворення, відновлення, охорони та захисту земель. Такі методи, інструменти та важелі мають стимулювати та мотивувати землевласників та землекористувачів використовувати технології ощадливого та збалансованого землекористування і зводити до мінімуму дефляційні та ерозійні процеси у господарському освоєнні земельно-ресурсного потенціалу. Розширене відтворення земельно-ресурсного потенціалу також потребує застосування агротехнічних, агрохімічних, агролісомеліоративних, гідромеліоративних та інших природооблаштувальних заходів, які мають стимулюватися умовними у фінансовий механізм регулювання земельних відносин регуляторами.

Виходячи з глобальних трендів раціонального землекористування необхідно забезпечувати при побудові архітекτονіки фінансового механізму регулювання земельних відносин принципу соціальної відповідальності. Тобто має бути закладений імператив відповідальності землекористувачів перед спільнотами,

котрі проживають в ареалі господарського освоєння земельно-ресурсного потенціалу. Дотримання принципу соціальної відповідальності також забезпечуватиме врахування інтересів місцевого населення при зміні цільового призначення окремих категорій земель, а також при реалізації проєктів екологічного реінжинірингу земель, які були порушені та піддалися деградації внаслідок збройної російської агресії.

Також модернізація фінансового механізму регулювання земельних відносин має базуватися на принципі екологічної відповідальності. Методи та інструменти фінансового регуляторного впливу на землевласників та землекористувачів повинні закладати у світоглядних орієнтаціях імперативи екологічно відповідального землекористування, тобто доцільність впровадження перевірених світовою практикою природоохоронних заходів щодо відновлення природних властивостей земель, застосування технологій ґрунтозахисного землеробства, екологічно чистого та екологічно безпечного сільськогосподарського виробництва, проведення екосистемних та природооблаштувальних поліпшень, які регламентуються глобальними природоохоронними конвенціями, зокрема міжнародними угодами зі зміни клімату.

Одним з ключових принципів побудови архітектури фінансового механізму регулювання земельних відносин виступає принцип врахування просторово-територіальної континуальності земель, тобто матеріально-речова субстанція земельного ресурсу має певний ареал розміщення і в основі своїй не може бути перенесена на інший ареал розміщення. Водночас такий принцип не має бути переоцінений в країні, де великі площі родючих сільськогосподарських угідь, оскільки це призведе до гіпертрофованого господарського освоєння земельно-ресурсного потенціалу і відповідно виснаження природної родючості земель сільськогосподарського і лісогосподарського призначення.

Виходячи з сучасних глобальних трендів формування екологічного світогляду у широких мас населення доцільно комплекс принципів формування інструментарію дослідження проблем становлення фінансового механізму регулювання земельних відносин доповнити принципом інклюзивності. Даний принцип передбачає застосування такого переліку методів та інструментів фінансового впливу, який охоплюватиме максимальну кількість землевласників та землекористувачів, з метою забезпечення усесторонньої екологізації землекористування та ощадливого освоєння складових земельно-ресурсного потенціалу.

Перераховані принципи виступають теоретико-методологічною платформою обґрунтування підходів до дослідження процесів становлення та окремих сторін інституціоналізації сучасного механізму фінансового регулювання земельних відносин. Підхід — це ключова теоретична позиція, котра визначає стратегію дослідження. Вивчення різних сторін становлення фінансового механізму регулювання земельних відносин потребує поєднання різноманітних підходів, котрі враховують матеріально-речові та інституційні характеристики земельної складової природного багатства країни.

Не потребує додаткового обґрунтування доцільність використання відтворювального підходу у дослідженнях проблем становлення фінансового механізму регулювання земельних відносин, який розглядає роль земельного ресурсу у різних фазах відтворювальних пропорцій і показує як земельний чинник впливає на формування продуктивних ланцюгів у національному господарстві. Відтворювальний підхід також розкриває причинно-наслідкові зв'язки між застосуванням природооблаштовувальних заходів та темпами і масштабами відновлення фізико-хімічних характеристик земельних ресурсів.

Використання синергетичного підходу дозволяє показати як поєднання різноманітних методів, інструментів та важелів у фінансовому механізмі регулювання земельних відносин забезпечує підвищення сукупного позитивного кумулятивного ефекту від використання земельно-ресурсного потенціалу у різних ланках національного господарства. Саме цей підхід також констатує підвищення результативності екологізації землекористування внаслідок застосування важелів економічного стимулювання використання передових природоохоронних методів розширеного відтворення земельної складової національного багатства. Застосування синергетичного підходу також покликане продемонструвати важливість урізноманітнення регуляторів фінансового впливу на землевласників та землекористувачів у напрямку відновлення традиційної сільськогосподарської спеціалізації окремих адміністративних районів, що дасть можливість мінімізувати негативні екстернальні ефекти від використання земель виключно задля максимізації економічного ефекту.

Поглиблення ринкових відносин і відмова від галузевого підходу водночас не виключають використання секторального підходу, який покликаний продемонструвати секторальні детермінанти поєднання методів, інструментів та

важелів фінансового впливу на землекористувачів та землевласників у сільському та лісовому господарстві, рекреаційній діяльності, містобудуванні та в інших видах діяльності. Не доцільно використовувати лекала стимулювання раціонального землекористування у сільському господарстві для поширення на інші ланки національного господарства. Тобто виникає необхідність у формуванні моделі фінансового механізму регулювання земельних відносин в окремо взятих структуроутворюючих ланках національної економіки.

Міжрегіональний поділ праці та структурні зрушення в національній економіці в останні десятиліття призвели до диференціації умов та способів господарського освоєння земельно-ресурсного потенціалу, що вимагає застосування територіального підходу у дослідженнях проблем і перспектив становлення сучасного фінансового механізму регулювання земельних відносин. Саме територіальний підхід дозволяє виокремити типові для окремих регіонів проблеми відтворення, охорони та захисту земельно-ресурсного потенціалу і сформувати пакет фінансових антикризових заходів, які будуть інституціоналізовані в регіональних та місцевих програмах охорони і захисту земель.

Виходячи з того, що поведінкові фактори у процесах розширеного відтворення та господарського освоєння земельно-ресурсного потенціалу відіграють вагомий роль, доцільно використати для обґрунтування перспективної моделі фінансового механізму регулювання земельних відносин когнітивний підхід. Такий підхід дасть можливість врахувати фактор поведінки землекористувачів та землевласників при моделюванні процесів фінансово-інвестиційного забезпечення раціоналізації землекористування та здійсненні заходів з екологічного реінжинірингу.

Поеднання перерахованих підходів до дослідження процесів становлення та вивчення окремих сторін фінансового механізму регулювання земельних відносин дасть підстави сформувати набір методів дослідження, який охоплюватиме як загальнонаукові та спеціальні методи наукового пізнання. Першочергового значення набуває використання аксіоматичного методу задля розкриття сутнісно-змістовних характеристик фінансового механізму регулювання земельних відносин. Використання такого методу спрощує завдання розкриття змісту економічних категорій, котрі відображають систему фінансових відносин стосовно володіння, користування та розпорядження земельними активами.

Для забезпечення вибору методів та інструментів, котрі мають бути умонтовані у фінансовий механізм регулювання земельних відносин, доцільно використати абстрактно-логічний метод, який забезпечить підбір тих регуляторів, котрі найбільшою мірою закладають стимули для своєчасного відтворення, охорони та захисту земель, а також сприяють зростанню надходжень плати за землю та плати за земельні трансакції у публічні бюджети. Для усунення проявів виникнення суперечностей між застосуванням окремих методів і інструментів фінансового впливу на процеси господарського освоєння земельно-ресурсного потенціалу доцільно використати метод системного аналізу, щоб своєчасно ідентифікувати можливість співіснування та компліментарності фіскальних, кредитних та бюджетних регуляторів.

Для подолання численних інституційних пасток в нинішній моделі фінансового механізму регулювання земельних відносин доцільно використати метод інституційного аналізу для забезпечення імплементації тих інститутів-правил, які дадуть можливість забезпечувати нову якість інституційної архітектури фінансового впливу на землевласників та землекористувачів. Застосування пакету антикризових та стабілізаційних заходів щодо модернізації фінансового механізму регулювання земельних відносин має базуватися на достовірній інформації про динаміку економічних і екологічних характеристик земельно-ресурсного потенціалу, тому доцільно повною мірою використати прийоми економіко-статистичного аналізу.

Детермінація основних фінансових чинників впливу на результативність відтворення, охорони та захисту земельно-ресурсного потенціалу має передбачати використання елементів регресійного моделювання, що також дасть можливість прогнозувати посилення чи послаблення тісноти зв'язку між відкликом та предикторами. Для визначення впливу базових поведінкових характеристик на темпи, пропорції та масштаби розширеного відтворення та господарського освоєння земельно-ресурсного потенціалу доцільно використати елементи когнітивного моделювання. Вдала імплементація та трансплантація інститутів фінансового регулювання земельних відносин має передбачати використання методу інституційного проектування.

ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Враховуючи багатокомпонентність та поліфункціональність земельних відносин у зв'яз-

ку з неоднаковою спрямованістю різних категорій земель, виникає необхідність формування сучасного фінансового механізму регулювання земельних відносин, виходячи з наявних інституціоналізованих форм капіталізації земельних ресурсів, фіскальних інструментів регулювання господарського освоєння земельно-ресурсного потенціалу, важелів стимулювання процесів відновлення, відтворення та охорони земель. При цьому необхідно враховувати нормативні вимоги та виробничо-технічні особливості розробки проектів землеустрою в контексті поглиблення земельної реформи та необхідності консолідації земельних масивів.

На основі опрацювання та критичного переосмислення літературних джерел сформовано авторський концепт побудови методології дослідження процесів становлення фінансового механізму регулювання земельних відносин. В основі такої методології лежить комплекс принципів: рентних оцінок, еквівалентного розподілу земельної ренти, інклюзивності, розширеного відтворення земельно-ресурсного потенціалу, соціальної відповідальності, екологічної відповідальності та просторово-часового континууму. На основі названого комплексу принципів формується набір підходів до дослідження фінансового механізму регулювання земельних відносин. Даний набір охоплює відтворювальний, синергетичний, секторальний, територіальний та когнітивний підходи. Поєднання перерахованих підходів виступає імперативною базою застосування комплексу методів наукового пізнання: аксіоматичного, абстрактно-логічного, економіко-статистичного, методу системного аналізу, методу інституційного аналізу, регресійного моделювання, когнітивного моделювання, інституційного проектування.

Література:

1. Гарнага О.М. Організаційно-економічні вектори регулювання ринку землі сільськогосподарського призначення. Вісник НУВГП. 2020. № 1 (89). С. 48—57.
2. Данилишин Б.М., Хвесик М.А., Голян В.А. Економіка природокористування. Підручник. Київ. "Кондор", 2009. 465 с.
3. Калініченко Д.Ю., Голян В.А., Бардась В.М. Земельне оподаткування в системі фінансово-інвестиційного забезпечення природоохоронної діяльності: сучасний вимір. Інвестиції: практика та досвід. 2023. № 23. С. 24—29.
4. Лемішко О.О. Фінансове регулювання і оподаткування земельного капіталу в аграрному секторі економіки України. Інвестиції: практика та досвід. 2019. № 8. С. 45—51.

5. Мединська Н.В., Гунько Л.А., Куценко О.О., Мороз Ю.О., Замлинський С.С. Децентралізована модель фінансового забезпечення системи економічного стимулювання еколого-безпечного землекористування в умовах воєнного часу: пріоритети та особливості формування. Агросвіт. 2023. № 16. С. 48—55.

6. Мороз В. Концептуальні аспекти фінансового регулювання земельних відносин в Україні. Економічний аналіз. 2019. № 4. С. 42—50.

7. Топіха І.Н., Мамалюк О.А. Джерела фінансування аграрного землекористування. Вісник аграрної науки Причорномор'я. 2009. Вип. 1. С. 19—25.

8. Третяк А.М. Фінансове регулювання використання та охорони сільськогосподарських земель у процесі ринкового обороту. Економіка АПК. 2007. № 5. С. 52—56.

References:

1. Harnaha, O.M. (2020), "Organizational and economic vectors of agricultural land market regulation", Visnyk NUVHP, vol. 1 (89), pp. 48—57.
 2. Danylyshyn, B.M. Khvesyk, M.A. and Holian, V.A. (2009), Ekonomika pryrodokorystuvannia [Economics of nature use], Kondor, Kyiv, Ukraine.
 3. Kalinichenko, D.Yu. Holian, V.A. and Bardas', V.M. (2023), "Land taxation in the system of financial and investment support of environmental protection activities: a modern dimension", Investytsii: praktyka ta dosvid, vol. 23, pp. 24—29.
 4. Lemishko, O. (2019), "Financial regulation and taxation of land capital in the agrarian sector of the ukrainian economy", Investytsiyi: praktyka ta dosvid, vol. 8, pp. 45—51.
 5. Medyn's'ka, N.V. Hun'ko, L.A. Kutsenko, O.O. Moroz, Yu.O. and Zamlyn's'kyj, S.S. (2023), "Decentralized model of financial support of the system of economic stimulation of ecologically safe land use in wartime conditions: priorities and peculiarities of formation", Ahrosvit, vol. 16, pp. 48—55.
 6. Moroz, V. (2019), "Conceptual aspects of financial regulation of land relations in Ukraine", Ekonomichnyj analiz, vol. 4, pp. 42—50.
 7. Topikha, I.N. and Mamaliuk, O.A. (2009), "Sources of funding for agricultural land use", Visnyk ahrranoi nauky Prychornomor'ia, vol. 1, pp. 19—25.
 8. Tretiak, A.M. (2007), "Financial regulation of the use and protection of agricultural land in the process of market turnover", Ekonomika APK, vol. 5, pp. 52—56.
- Стаття надійшла до редакції 18.11.2024 р.